

Sultanov Alimbay Satbay uli

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali,

Saz atqariwshılıǵı: tarlı sazlar (violonchel-kontrabas) qánigeligi 4-kurs studenti

Ilmiy basshi: CharsheMOV Jamil Allaberdievich

Annotaciya. *Bul maqalada XX ásirdegi jáhán djaz óneriniń rawajlanıwında áhmiyetli orın tutqan kontrabas atqariwshılarının’ dóretiwshilik xızmeti analizlenedi. Milt Xinton, Slem Styuart, Rey Braun, Red Mitchel, Richard Devis, Skott Lafaro, Jon Kleyton, Aladar Pege, Todd Kulmen sıyaqlı iri atqariwshılardıń saxna xızmeti, atqariw usılı hám djaz improvizaciyasına qosqan úlesi jarıtıp beriledi. Sonday-aq, kontrabas kórkem óneriniń klassikalıq hám djaz dástúrleriniń únlesligi, XX ásirde kontrabas atqariwshılıǵınıń jańa basqıshqa kóteriliwi ilimiy talqılanadı.*

Tayanış sózler. *Kontrabas, djaz, improvizaciya, XX ásir, atqariwshılıq sheberlik, Rey Braun, Milt Xinton, Slem Styuart, Aladar Pege.*

XX ásir adamzat mádeniyatı hám kórkem óneri tariyxında úlken ózgerisler dáwiri boldı. Bul ásir tek ǵana ilimiy-texnikalıq rawajlanıw emes, al muzıka kórkem ónerindegi jańasha kózqaraslar hám dóretiwshilik erkinliktiń payda bolıwı menen de áhmiyetli. Usı proceste djaz kórkem óneri pútkil dúnya boylap keń tarqalıp, muzıkalıq mádeniyattıń eń tásirsheń baǵdarlarınan birine aylandı.

Djaz - improvizaciya, ritm, sezim hám dóretiwshilik erkinlik úylespesinen ibarat kórkem óner túri bolıp, ol tek Amerika materiginde emes, al Evropada, sonday-aq, pútkil dúnyada jańa muzıka mádeniyatınıń qalıplesiwine sebep boldı. Djaz atqariwshılıǵında hárbir ásbaptıń ornı áhmiyetli bolǵanı sıyaqlı, kontrabas ta bul janrda ózine tán áhmiyetin taptı.

Kontrabas dáslepki waqıtları orkestrdegi ritmlik hám garmoniyalıq tiykarǵa tiykar bolıwshı ásbap sıpatında xızmet etken bolsa da, XX ásirde ol solistlik imkaniyatlarǵa iye atqariwshılıq quralına aylandı. Sol dáwirde kontrabas tek jámiyetlik atqariwda emes, al jeke atqariw ushın da qolayastırıp basladı. Bul bolsa onıń imkaniyatların keńeytip, atqariwshılardan tek ǵana texnika emes, al muzıka tilin de tereń túsiniwdi talap etti.

XX ásirde ekinshi yarımında djaz kontrabas atqariwshıları jańa atqariwshılıq mektebin jarattı. Olar dástúrli sazlaw hám atqariw usılların ózgertip, jańa improvizaciya usılların islep shıqtı. Milt Xinton, Rey Braun, Skott Lafaro, Richard Devis, Aladar Pege sıyaqlı sheberleri kontrabastı tek texnikalıq jaqtan emes, al ańlatıw quralı sıpatında da jańa basqıshqa kóterdi.

Sonıń menen birge, XX ásir kontrabas atqariwshıları tek atqariwshı sıpatında emes, al pedagog, aranjirovshik, kompozitor hám izertlewshı sıpatında da xızmet kórsetti. Olar kontrabas atqariwshılıǵın akademiyalıq hám djaz baǵdarlarında baylanıstırıp, eki usıldıń óz ara tásirin támiyinledi. Bul process kontrabas kórkem óneriniń universal ásbap sıpatında tán alınıwına tiykar jarattı.

Djaz kontrabas atqarishlari xizmetini o'zlashtirish, ularning doiraviylik izlenishlarini talqilash XX asir muzika k'rkem o'nerini tere'ni tusiniwde ulken ahmiyetke iye. Bul maqalada dal usi bag'dardagi en iri ham abirayli atqarishlarning jumisi k'rip shig'ilip, ularning jah'an djaz madeniyatiga qosqan ulesi jaritiladi.

XX asirde kontrabas tek orkestrdini ritmik ham garmoniyaliq tiykarini tamiyinlewshi qural bolip qalmadi, al g'arezsiz solistik asbap d'arejesine k'oterildi. Bul proceste bir qatar ulli atqarishlar – kontrabas atqarishlarinin' ulesi te'nsiz. Olar tek gana texnikaliq jaqtan emes, al muzika k'orinishini ruwxiy ham estetikaliq t'replerini ke'neytip, kontrabastini jah'an djaz saxnalarinda jetekshi oringa alip shiqti.

Milt Xinton (1910-2000).

Milt Xinton - amerikalik djaz kontrabas atqarishisi, XX asirdini haqiqiy doiraviy ham pedagog gayratkeri sipatinda tanilgan. Oni atqarivi tek gana ritmning turaqliligi emes, al tere'ni sezim ham "soylewshi" kontrabas dawisi menen ajralip turadi. Xintondini kobinese "Yudji" dep atagan, bul oni adamgershiliqli, ashik kewilliligi ham saxnadagi jankuyerligi menen baylanisli.

Xinton oz iskerligi dawaminda minlagan jazwlariga qatnasqan, bul oni XX asir djazi tariyxindagi en kop jazilgan atqarishni sipatinda tanitqan. Oni atqarivi ken diapazonga iye bolip, klassikalik repertuardan blyuz ham suing janrlarina shekem qamtip aladi. Sonini menen birge, Xinton tek gana muzikaning atqarishisi emes, al oni "hujjetshisi" de bolgan - ol k'asibi fotograf sipatinda djaz turmishini hujjetlestirip, minlagan siyrek ushirasatugin suwretler qaldirgan.

Slem Styuart (1914-2001).

Slem Styuart – Brodvey saxnasindagi tajiriybeli djaz kontrabas atqarishisi, ozini te'nsiz improvizaciya usili menen tanilgan. Oni atqarivi dinamikaliq, janli ham hareketli bolip, harbir kompoziciyada ishki drama ham yumordi seziwge boladi.

Styuartning en ulken jetiskenliklerinen biri – oni har turli ansambllerde, atap aytqanda, Benni Gudmen, Art Tatum siyaqli apsanalar menen doiraviylik birge isleskenligi bolip tabiladi. Ol tek kontrabasshni sipatinda emes, al saxna sheberi sipatinda da belgili bolgan. 1984-jili Nyu-York mamleketlik universiteti o'gan "Doktor d'arejesi"ni berip, oni atqarishlilik jumishini ilimiy ham ameliy jaqtan tan aldi.

Rey Braun (1926-2002).

Rey Braun XX asir djazi tariyxindagi en abirayli kontrabas atqarishlarinin' biri bolip, oni atini Oskar Piterson triosi menen tigiz baylanisli. Braunnining atqarivi tere'ni "suing" sezimi, aniq ritmikaliq qurilis ham gozzal intonaciyasi menen ajralip turadi. Oni "qosiq aytishni piccicato" usili – yagniy sazning sesini qosiqtay esittire aliw qabileti, djaz kontrabasi ushuni jana estetikaliq bag'dar ashti.

Braun tek atqarishni emes, al pedagog sipatinda da belsendi bolgan. Oni "Djaz kontrabasi mektebi" dep atalgan metodikalik qollanbasini k'oplegen jaz atqarishlari ushuni tiykarigini oqiw deregi bolip xizmet etken. Braunnining doiraviylik kontrabas k'rkem o'nerindegi jana awlad atqarishlari ushuni ilham deregi bolip tabiladi.

Red Mitchel (1927-1992).

Red Mitchel - óz betinshe úyrenen, biraq jáhán saxnalarında tanılğan sózsiz sheberlik iyesi. Ol kontrabastı dástúrli sazlaw sistemasınan parıqlı túrde kvinta intervalları (C-G-D-A) boyınsha sazlawdı usınğan. Bul jańalıq kontrabas sesin ashıq hám erkin etip, djaz improvizaciyasında jańa imkaniyatlar jarattı.

Mitchel xızmeti dawamında mınnan aslam jazıwlarǵa qatnasqan. Onıń atqarıwı yumor, improvizaciya hám saqıylıqqa tolı bolıp, hárbir shıǵıwı tıńlawshıda janlı tásir qaldıradı. Mitcheldiń dóretiwshilik filosofiyası – "kontrabas - tek ǵana ritm emes, al pikirlew quralı" degen ideya tiykarında qalıplesken.

Richard Devis (1930).

Richard Devis - kontrabas ónerin akademiyalıq muzıka hám djaz arasındagı kópir sıpatında jaratqan kórkem óner iyesi. Ol simfoniyalıq orkestrlerde Igor Stravinskiy hám Leonard Bernsteyn sıyaqlı ullı dirijyorlar menen birge islegen, bul onıń texnikalıq hám muzıkalıq dárejesin joqarı basqıshqa kótergen.

Devistiń atqarıwında blyuz stilistikası, tereń ritmika hám sezim ústinlik etedi. Onıń kontrabası "sóylewshi" dawısqa iye bolıp, hárbir nota arqalı muzıkanın ishki dramaturgiyasın bildiredi. Onıń tájiriybesi jáhán djaz kontrabası metodologiyasında úlken áhmiyetke iye.

Skott Lafaro (1936-1961).

Skott Lafaro júdá qısqa ómir súrgen bolsa da, djaz kontrabasınıń rawajlanıwına úlken tásir kórsetken.

Ol Bill Evans triosında xızmet etip, kontrabastı ritm quralınan ǵárezsiz melodiyalıq instrument dárejesine alıp shıqqan dáslepki atqarıwshılardan biri boldı.

Lafaro óz atqarıwında notalardı tek joldaslıq ushın emes, al óz betinshe pikir bildiriw quralı sıpatında paydalanǵan. Onıń stili – tez ritm, keń diapazon hám intellektual improvizaciya menen sıpatlanadı. Onıń ideyaları keyin ala kóplegen jas kontrabasshılar ushın ilham deregi boldı.

Djon Kleyton (1942).

Djon Kleyton – zamanagóy atqariwshi, dirijyor hám aranjirovshi sıpatında tanılğan. Ol Amsterdam simfoniyalıq orkestrinde kontrabas toparınıń basshısı sıpatında jumıs islegen hám keyin ala AQSh hám Germaniyadagı big-bendlerdiń basshısı bolǵan. Kleyton tek atqariwshi emes, al ilimiy izertlewshi sıpatında da jumıs alıp barǵan. Ol Xalıqaralıq kontrabas atqariwshılar jámiyeti prezidenti bolıp, jas atqariwshılar ushın sheberlik sabaqları hám seminarlar shólkemlestirgen. Onıń dóretiwshiligi klassika hám djaz úylesiminiń ayqın úlgi bolıp tabıladı.

Aladar Pege (1939-2006).

Vengriyalı Aladar Pege Evropanıń eń jetik djaz kontrabas atqariwshıları biri sıpatında tariyxta qalǵan. Ol tek ǵana djaz emes, al klassikalıq muzıka shıǵarmaların da orınlaǵan. Pege orınlawında kontrabas orkestrlik ásbaptan solistlik dárejege kóterilgen.

Onıń triosı kóplegen xalıqaralıq festivallarda qatnasqan, orınlaw usılı bolsa texnikalıq jetiliskenligi hám baylıǵı menen ajralıp turatugin edi. Aladar Pege Evropa djaz mektebiniń rawajlanıwında áhmiyetli rol oynanǵan.

Todd Kulmen (XX ásir aqırı - XXI ásir basları)

Todd Kulmen - házirgi zaman amerikalı kontrabas atqarıwshısı, pedagog hám izertlewshi. Onıń ilimiy jumısları djaz orınlawshılıǵınıń tariyxı, metodıkası hám texnikasına baǵıshlanǵan. Kulmenniń Manxetten muzıka mektebindegi xızmeti hám universitet dárejesindegi pedagogikalıq jumısı onıń kontrabas orınlawshılıǵına bolǵan ilimiy jantasıwın kórsetedi. Onıń orınlawında házirgi zaman djaz tendenciyları hám dástúrli usıllar úylesken bolıp, bul jaǵday kontrabas orınlawshılıǵınıń eń jańa basqıshın belgilep berdi.

XX ásirde djaz kontrabas atqarıwshılıǵındaǵı stillik jańalıqlar hám estetikalıq tendenciylar:

XX ásirde djaz kontrabas atqarıwshılıǵı tek ǵana texnikalıq jaqtan emes, al estetikalıq hám metodikalıq jaqtan da túp-tiykarınan jańalandı. Ásirdiń baslarında kontrabas tiykarınan ırqaqtı támiyinlewshi járdemshi ásbap sıpatında paydalanılǵan bolsa, ásirdiń ekinshi yarımına kelip, ol ǵárezsiz solistlik quralǵa aylandı. Bul proces tek atqarıwshılardıń sheberlik dárejesi menen ǵana emes, al olardıń muzıkaǵa bolǵan jańasha filosofiyalıq qatnasları menen de baylanıslı edi.

Improvizaciya hám ekspressiyanıń jańa dárejesi:

Djazdıń tiykarǵı mánisi - improvizaciya, yaǵnıy muzıkanttıń dóretiwshilik pikirlewdi erkin bildiriw qábileti. Kontrabas atqarıwshıları bul tarawda jańa imkaniyatlardı ashtı: olar saz arqalı tek ǵana ritmdi emes, al muzıkanıń ishki mánisin, dramaturgiyasın kórsetiwge umtıldı.

Rey Braun hám Skott Lafaro sıyaqlı atqarıwshılar kontrabastı "sóylewshi" ásbap dárejesine alıp shıqtı. Olar dawıs diapazonın keńeytip, sazdıń sesli palıtrasın bayıttı. Ásirese, Lafaronıń "melodiyalıq bas" túsiniǵın alǵa súriwi - kontrabas atqarıwshılıǵında jańa paradigmanı belgiledi.

Dástúr hám innovaciya úylesimi:

XX ásirdegi kóplegen kontrabasshılar klassikalıq muzıka mektebinen shıqqan bolıp, bul jaǵday olardıń atqarıwshılıǵın jáne de bayıtqan. Mısalı, Richard Devis yamasa Jon Kleyton klassikalıq orkestrdegi tájiriybelerin djazǵa qollanıp, jańa garmoniyalıq imkaniyatlardı ashqan.

Bul úylesim kontrabas atqarıwshılıǵın eki baǵdarda rawajlandırdı:

1. Klassikalıq usılǵa jaqın, texnikalıq jaqtan jetik atqarıwshılıq.
2. Improvizaciya hám ritmde erkinlik ústin bolǵan djaz usılı.

Bul eki baǵdar óz ara tásir etip, kontrabastı "universal" ásbapqa aylandırdı.

Estetikalıq tendenciylar hám dóretiwshilik kózqaras:

XX ásir kontrabas atqarıwshıları tek atqarıwshı emes, al muzıka arqalı dúnyaqarastı bildiriwshi shaxslar bolǵan. Olar ushın kontrabas tek saz emes, al pikir, sezim hám dóretiwshilik quralı edi. Milt Xintonnıń ómirge dóretiwshilik qatnası, Rey Braunnıń muzıka arqalı "dawıslı sáwbet" jaratıwı, yamasa Aladar Pegeniń Evropa muzıkası hám djazdı sintezlewge urınıwı - bunday jańasha qarastıń ayqın mısalı.

Sonday-aq, XX ásir aqırında kontrabas atqarıwshılıǵında janrlıq sintez tendenciyası da kúsheydi: djaz, blyuz, fank hám latino usılları bir-biri menen úylesti. Kontrabas tek ǵana djaz saxnasınıń ajıralmas bólegi emes, al zamanagóy muzıkanıń kóp qırlı ásbabına aylandı.

Pedagogika hám ilimiy mekteptiń qalıplesiwi:

XX ásirde kontrabas atqarishiligi boyinsha ilimiy-metodikaliq mektep qaliplesti. Rey Braunnin "Djaz kontrabasistinin mektebi," Todd Kulmennin ilimiy izertlewleri ham Jon Kleytonnin sheberlik kurslari – bul tarawda ilimiy qatnastin payda bolganinan derek beredi.

Kontrabas endi tek saxna asbabı emes, al oqıw-metodikaliq obyekt sıpatında da qadirilenbekte. Bul jaǵday atqarishılıqtı ilimiy tiykarda úyreniw imkanın berip, kontrabastın akademiyalıq abıroyın jáne de asırdı.

Juwmaqlap aytqanda, XX ásir jáhán mádeniyatı tariyxında tek texnologiyalıq rawajlanıw ham jámiyetlik ózgerisler dáwiri emes, al muzıka kórkem ónerindegi dóretiwshilik revolyuciylar ásiri sıpatında da tariyxta qaldı. Bul dáwirde djaz pútkil dúnya boylap keń tarqaldı ham óziniń tereń kórsetiw imkaniyatları menen insannın ishki sezimler dúnyasın ashıw quralına aylandı. Djaz kontrabasshıları bolsa bul proceste júdá áhmiyetli orın tutıp, sazdnı imkaniyatların jańa estetikalıq dárejege kóterdi.

XX ásir kontrabasshıları - Milt Xinton, Slem Styuart, Rey Braun, Red Mitchel, Richard Devis, Skott Lafaro, Jon Kleyton, Aladar Pege, Todd Kulmen sıyaqlı ustalar - tek atqarıw sheberlikleri menen emes, al muzıkaǵa bolǵan jańasha kózqarasları menen de tariyxta iz qaldırdı. Olar kontrabastı tek ǵana ritmdı támiyinlewshi járdemshi ásbap emes, al ǵárezsiz pikirlew ham kórsetiw quralı sıpatında kórsetti.

Sonın menen birge, XX ásir kontrabasshıları djazdaǵı dástúriy shegaralardı buzıp, improvizaciyanı jańa formada túsiniwdi jolǵa qoydı. Olar atqarıwda texnikalıq jetilisiwdi sezimlik bildiriw menen úlestirip, kontrabas arqalı muzıkalıq "sáwbet" jaratıwǵa eristi. Ásirese, Rey Braunnın "qosıq aytıwshı pitssikato" usılı yamasa Skott Lafaronın melodiyalıq bas túsiniqi djaz atqarishılıǵındaǵı jańa estetikalıq paradigmanı belgilep berdi.

Aladar Pege ham Jon Kleyton sıyaqlı atqarishılar bolsa Evropa klassikalıq muzıkası ham Amerika djaz mektebin úlestirip, eki dástúrdi baylanıstırdı. Bul process kontrabas atqarishılıǵın tek ǵana janrlar kesiminde emes, al mádeniy kópir sıpatında da rawajlandırdı.

XX ásirde kontrabas ónerinde ilimiy ham pedagogikalıq jantasıwdın payda bolıwı da áhmiyetli waqıya boldı. Rey Braunnın "Djaz kontrabasshının mektebi" sıyaqlı ilimiy-metodikalıq jumısları, Todd Kulmen ham Jon Kleytonnın oqıw baǵdarlamaları bul tarawdnı akademiyalıq abıroyın asırdı. Kontrabas endi tek saxna asbabı emes, al ilimiy izertlew ham bilimlendiriw obyektine aylandı.

Sonday-aq, XX ásirde aqırına kelip kontrabas atqarishılıǵında global sintez tendenciyları baqlandı: djaz, blyuz, fank ham latino usılları birlesip, kontrabastı jáhán muzıka mádeniyatının universal kórsetiw quralına aylandırdı.

Ulıwma alganda, XX ásir kontrabasshıları tek ǵana muzıka atqarishılıǵın emes, al insan oy-pikiri de bayıttı. Olar muzıkanın sezimlik, filosofiyalıq ham jámiyetlik táreplerin keńeytip, kontrabas arqalı "insan dawısı"n jańǵırtıwǵa eristi.

Usı mániste, XX ásir – tek ǵana djazdnı emes, al kontrabas atqarishılıq óneriniń de "altın dáwiri" bolıp qaldı. Bul dáwirde jaratılǵan dóretiwshilik tájiriyebe, metodikalıq jańalıqlar ham ilimiy izertlewler XXI ásirdegi jańa áwlad kontrabasshıları ushın tiykar wazıypasın atqarmaqta.

Kontrabasniń dawısı – bul tek ǵana ses emes, al insan qálbi, erkinlik hám dóretiwshilik ruwxınıń muzıkalıq kórinisi.

PAYDALANILĞAN ÁDEBIYATLAR:

1. Онёщенко Е. «Jazz Bass. Базовый курс». 2020.
2. Доброхотов Б. (ред.) «Контрабас. История и методика».
3. Ray Brown’s Bass Method – Ray Brown. 1999. Hal Leonard
4. Александр Михно “История контрабаса” 2024.
5. Раков, Л. В. История контрабасового искусства / Л. В. Раков. - Москва :Композитор, 2004.